

סוגיה ב: אבות ותולדות בניזקין

עיון ראשון בסוגיה

א. נעיון בגמרא שלנו בדף ב ע"א בעניין האבות והתולדות בשבת.

1) *למה לפי רבנן יש צורך באבות ותולדות?*

2) *מה הפעולה לפי שיטת רבי אליעזר?*

3) *מה הפתרון שמציעה האמרא?*

ב. נעבור לרגע למסכת שבת, בדף קלח ע"א, ד"ה "משום מאי מתרינן ביה":

איבעיא להו שימר (= הפריד את השמרים מן היין) מאי? אמר רב כהנא שימר חייב חטאת (... משום מאי מתרינן ביה? רבה אמר משום בורר (=מפריד בין שני מינים מעורבים זה בזה) רבי זירא אמר משום מרקד (=הרקדת הקמח בנפה)...

4) *מה תהא התוצאה לפי סוּלְיָה לז' לרבי אליעזר?*

ג. נעיון עתה בדברי התוספות ד"ה "ולרבי" (ב ע"א):

5) *למה לשיטתם לא הביאו נ"מ לז' באמרא שלנו?*

ד. כדי להתקדם נעיון בדברי התוספות ד"ה "ה"ג" ב ע"א (בעיקר בגירסה הראשונה).

6) *האדר את ההבדל המהותי שבין אב לתולדה לרבי אליעזר.*

7) *למה לדעתך נכנסה האמרא לציון בהבדל שיש בין אב לתולדה?*

ה. מתוך כך נחזור להתבונן בשיטת רבנן בתולדות של שבת ונעיון ב"כלכלת שבת" בפירוש קופת הרוכלים (בתחילת ספר המשניות סדר מועד):

א) אב מלאכה – היינו כל מלאכה שהיה במלאכת המשכן (כבא קמא דף ב ע"א) כגון "זורע" ו"נוטע" שהיו במשכן. [כירושלמי בפרקו, שכתב שהיו חורשים במשכן ליטע סממנין. וזה דלא כרמ"ך שכתב רבינו כסף משנה (בפרק ז משבת) בשמו, ד"נוטע" לא היה במשכן, וזה גם כן דלא כרבינו הערוך ערך "זמר" שכתב גם כן ש"נוטע" אינו אב, רק תולדת "זורע", אם כן לא היה במשכן; והרי בירושלמי הנ"ל מוכח דנוטע היה במשכן.]. מיהו לאו דווקא שהיה פעולה כזו במשכן, אלא אפילו רק אם דומה למלאכה שהיה במשכן בפעולה ובתכלית כ"מבריד" או "מרכיב", שהן דומין בפעולה ל"זורע" ו"נוטע", דבכולן תוחב דבר תלוש במחובר, ודומה גם להן בתכלית, דבכולן כוונתו שיגדל. או אפילו דומה למלאכה

שבמשכן רק בתכלית ולא בפעולה, כזומר שחותך ענפי אילן, ומתכוון להתכלית שעל ידי זה יגדל האילן יותר – כל אלו נקראו "אבות מלאכות", אף שלא היו במשכן. אמנם דוקא בעשה הפעולה באותו הגוף שמתכוון בו התכלית. אבל בעשה הפעולה בגוף אחר, כגון המשקה צמחים ואילנות, אף שהשקאה דומה למלאכה שבמשכן בתכלית, שכוונתו בה שיגדלו הצמחים, על כל פנים מדאינו עושה הפעולה בגוף הצמחים רק בהמים – להכי הוה ליה רק תולדה (כרמב"ם פרק ח משבת הלכה א' ובי'). ומהאי טעמא חורש שהיה במשכן – הוה ליה אב. והנוטל תל שבשדה, כדי ליפות הקרקע, דהיינו תכלית החורש – הוה ליה גם כן אב, מדעשה הפעולה בגוף הקרקע. אבל המקרסם עשבים או המנכש בעקרי אילן כדי ליפות הקרקע, מדלא עשה הפעולה בגוף הקרקע – נקרא תולדה (שם). וכמו כן אם דומה לאב בפעולה ולא בתכלית – הוה ליה תולדה. כגון ששף ברזל או מתכת אחר וטחנו, שדומה לטוחן גרעינים רק בפעולה, אבל אינו דומה לטחינת גרעינים בתכלית, דהתם לאכילה, והכא לתשמישיו שלא לאכילה – לפיכך הוה ליה רק תולדת טוחן. ומהאי טעמא המגבל עפר – הוה ליה רק תולדת לש (שם פרק ח הלכה טו-טז). ומהאי טעמא המגבן גבינה – הוה ליה רק תולדת בונה, מדדמי רק בפעולה לבונה ולא בתכלית (שם פרק י הלכה יג). ובדברים האלה מתורץ קושית רב כסף משנה ריש פרק ז משבת לרמב"ם, יעיין שם. ונהי דאין חילוק בין אב לתולדה, דכל אחד מהן שעשה במזיד והתראה – חייב סקילה, ובמזיד בלא התראה – כרת, ובשוגג – חייב חטאת. מיהו בעשה אב ותולדה דידיה, או שתי תולדות מאב אחד, אם היה הכל בהעלם אחד – שסבור שמוותר לעשותן בשבת – אינו חייב רק חטאת אחת, כאילו עשה וחזר ועשה אב אחד בהעלם אחד. אבל בעשה שני אבות בהעלם אחד, שסבור שמוותר לעשותן בשבת, או שתי תולדות משני אבות נפרדים – חייב שתי חטאות (בבא קמא דף ב ע"א ורמב"ם פרק ז משבת הלכה ז).

8) מהי ההכרעה האבותית de אב? על פי זה הדבר מהי תולדה.

9) סכס לרבנן ולרבי אליעזר את ההבדל בין אב לתולדה בשבת.

1. עכשיו נבדוק את העניין לגבי אבות נזיקין – ניקח למשל שן (אכילה או חיכוך בכותל), או קרן (נגיחה או נשיכה).

10) מה ההבדל בין אב לתולדה?

2. בהמשך הגמרא מדובר באבות ותולדות של טומאה.

11) הדבר את צנין אבות ותולדות de טומאה. למי דומים אבות

ותולדות de נזיקין באופן כרוך, לפת או לפטומאה?

תשובות

- (1) לסדר את המלאכות לפי משפחות כדי לדעת כמה חטאות האדם חייב.
- (2) לשיטתו חייב חטאת גם על תולדה במקום אב.
- (3) "הך דהוה במשכן חשיבא וכו'".
- (4) משום שמשמע מהגמרא שחייבים להתרות על תולדה בשם האב שלה, לכן חייבים לשייך תולדות לאבות.
- (5) משום שפשט הגמרא שם הוא שלא מועילה התראה על תולדה של אב אחד על ידי אב אחר, וכן שמועילה התראה על ידי תולדה.
- (6) פעולה חשובה ופעולה לא חשובה (=איכות הפעולה בעיני בני אדם).
- (7) הגמרא מנסה לדמות תולדות דנזיקין לתולדות דשבת או טומאה ולכן צריך לדעת מה המהות של תולדות דשבת.
- (8) כל פעולה שנעשית באותו גוף (חפצא) ובאותה תכליתא כפי שהיה במשכן, שייכת לאותו אב. תולדה היא: א. פעולה באותה תכלית אך בגוף אחר (כגון מנקש עיקרי האילנות), ב. אותה פעולה אך לתכלית אחרת (כגון טוחן ברזל).
- (9) לרבי אליעזר שינוי באיכות הפעולה, לרבנן שינוי בפעולה או בתכלית.
- (10) עניין של אותה תכלית בצורה אחרת.
- (11) בטומאה: התולדה נולדת מהאב על ידי נגיעה בו. אבות נזיקין דומים באופן ברור לשבת.

סוגיה ב: אבות ותולדות בניזקין

עיון שני בסוגיה

א. הגמרא שואלת "תולדותיהן כיוצא בהן או לא וכו'", אנו ננסה להבין למה בכלל צריכה להשאל שאלה זו. נעיין בדברי הרי"ף (א ע"א ברי"ף) ונעזר בדברי הנימוקי יוסף שם:

רי"ף בבא קמא דף א עמוד א

ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק הצד השוה שבהן שדרכן להזיק וממונך ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ: גמי' מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות תולדותיהן כיוצא בהן או לא פירוש כיון דקיי"ל דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא הוא ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העליה ותם משלם חצי נזק מגופו בעינן למידע הני תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו דכל מועד מינייהו תולדה דיליה כוותיה ומשלם נ"ש מן העלייה ותם תולדה דיליה כוותיה ומשלם חצי נזק מגופו או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן [דף ג' ע"ב] ואסיקנא דכולהו תולדותיהן כיוצא בהן בר מתולדה דרגל ומאי ניהו חצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה דלא משלם אלא חצי נזק ואמאי קרו לה תולדה דרגל דמשלם מן העליה ולפוטרה ברה"ר [דף ט"ז ע"ב] ומאי עלייה מעולה שבנכסיו כדתנן הניזקין [גיטין מ"ט ע"ב] שמין להן בעדית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית.

נימוקי יוסף בבא קמא דף א עמוד א

גמי' תולדותיהן כיוצא בהן. כיון דקיי"ל דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העלייה ותם שהזיק משלם חצי נזק מגופו בעינן למידע תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו דכל מועד מינייהו תולדה דידיה כוותיה ומשלם נזק שלם מן העלייה ותם שהזיק משלם חצי נזק מגופו ותולדה דידיה נמי כוותיה ואסיקנא דכולהו תולדות כיוצא בהן דאבות נינהו ודינן שוה לגמרי בר מתולדה דרגל בחצי נזק צרורות שהיתה מהלכת והתיזה צרורות ברגליה ושיברה כלים דקיימא לן הלכה למשה מסיני דממונא הוא ולא קנסא ואף על גב דפלגא נזקא של נגיחה קנסא הוי כדאמרין לקמן (סי' כ"ו) האי פלגא נזקא ממונא הוא ולא תולדה דקרן היא אלא דרגל דמכח הרגל אתיא:

1) אנה האמרא שאלת "תולדותיהן כיוצא בהן או לא וכו"?"

ב. נעיין בפשט הגמרא שלנו שמשווה נזיקין לשבת או טומאה:

2) האט הדברי' נרא'ט כדברי הרי"ף? הסבר.

ג. כדי להסביר את העניין נעיין ברא"ש בתחילת פירושו על מסכתנו:

[דף ב ע"א] ארבעה אבות נזיקין (הן) השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים ולא הרי אלו שדרכן לילך ולהזיק כהרי בור שאין דרכו לילך ולהזיק הצד השוה שבהן שדרכן להזיק וממונך ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ: גמי' מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות תולדותיהן כיוצא בהן או לא. כתב רב אלפס כיון דקיימא לן דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העלייה ותם שהזיק משלם חצי נזק ומגופו בעינן למידע תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו דכל מועד מינייהו תולדה דידיה כוותיה דמשלם נזק שלם מן העלייה ותם שהזיק תולדה דידיה כוותיה דמשלם חצי נזק מגופו או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן. היה נראה לו לרבינו יצחק שאם לא מצינו חילוק בתשלומי נזקין לא היה הספר מסתפק. דמהיכא תיתי לן לחלק

ביניהם כיון דידיענא מסברא כל תולדות האבות כיון שדומים להן בכל צד למה נחלק בתשלומיהן אלא כיון דחזינא קצת חילוק בתשלומי נזקין בין תם למועד ואף על גב דתרוייהו אבות נינהו העלה על לבו לפשפש ולידע אם התולדות כיוצא באבות.

3) איך הוא מסביר את הרי"ף?

ד. עכשיו נחזור לרש"י ב ע"ב, ד"ה "הכא מאי":

4) האם הוא פירש כק?

ה. ננסה להבין יותר טוב את דברי הרא"ש והרי"ף ונעיין בדברי הנחלת דוד בתחילת פירושו על ב"ק:

שם בגמ' תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן גבי שבת כו' גבי טומאה כו' הכא מאי. עיין ברי"ף דכתב כיון דמצינו חילוק בתשלומין לעניין תם ומועד לכך נסתפק לו. ועיין ברא"ש דביאר דבריו דאם לא מצינו חילוק בתשלומי נזקין לא היה מסתפק הגמ' דמהיכא תיתי לחלק ביניהם כיון שדומים להן בכל צד. ולכאורה אינו מובן דמשמעות הגמ' דעיקר האיבעיא הוא משום דגבי שבת הוא כיוצא בהן וגבי טומאה לאו כיוצא בהן ולכך קמיבעיא ליה הכא מאי וכמו שפירש רש"י להדיא כן ונראה לומר דסברת הרא"ש דזה אינו נכנס בגדר הספק אי לדמויי לשבת או לטומאה דוודאי דדמיין הנך תולדות טפי לתולדות דשבת דהא תולדות דשבת מיקרי תולדות משום דמדמיין להו מכל צד להנך דהוו במשכן וה"נ תולדות דנזיקין כוותייהו, מה שאין כן תולדות דטומאה דלא משום דמדמיין להו מיקרי תולדות דהא גם התולדות מפורשין בקרא רק משום דהם נמשכות מן האב דהאב הוא המולידן דמחמת שנגעו בו קבלו טומאה, ואם כן וודאי דלא דמיין להו תולדות דנזיקין לכך פירש הרא"ש דזהו כוונת הרי"ף דעיקר האיבעיא היה משום דמצינו חילוק בתשלומי נזקין וכו'.

5) איך הוא מסביר את דברי הרא"ש והרי"ף?

ו. נעיין עוד בהמשך דברי הנחלת דוד "ועדיין צריך ישוב וכו'":

ועדיין צריך ישוב דא"כ למאי קמייתי הגמ' כלל הכא הך דשבת וטומאה כיון דהספק לא תליא בזה כלל וצריך לומר דהא דמייתי הגמ' שבת וטומאה הוא להורות דשם תולדה שייך בין אם הן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן דלא נימא אם היא כיוצא בהן אין שייך לקרותה תולדה או אפשר הוי אמינא בהיפוך אם היא לאו כיוצא בהן איך שייך לקרותה תולדה רק דמלתא אחריתי היא לגמרי לכך קמייתי משבת וטומאה דשם תולדה שייך בין כך ובין כך ולכך קמיבעי ליה הכא אי כיוצא בהן א"ל כיו"ב אבל עיקר הספק אינו אי לדמויי לשבת או לטומאה דבהא ליכא לאיסתפוקי כלל וכדכתבנא רק דהספק הוא בלא"ה משום דמצינו חילוק בתשלומי נזקין וכמ"ש הרי"ף.

6) מה הקושי ומה התיורו?

ז. נתעמק עוד בעניין זה על ידי ספר כוס הישועות על תחילת מסכתנו:

בגמ' מדקתני אבות כו'. יש מדקדק מאי קבעי ליה לש"ס אם תולדותיהון כיוצא בהן או לא, הלא מוכח דתולדותיהון כיוצא בהן, דאי לאו כיוצא בהן א"כ מאי קאמר תנא דמתני' לא הרי השור כהרי המבעה פי' אי כתב רחמנא שור לא נפק מבעה מניה ואמטו להכי אצטרך למכתב גם הוא? הלא אע"ג דכי אין זה, אצטרך למכתב כל ד' אבות דאי לא הוה כתב רחמנא כל הד' אבות אע"ג שהיינו למדנו (לומדים) אותנו שלא נכתב מהנכתב בין בבנין אב בין בק"ו, מ"מ בפירוש לא היה נכתב וה"א שהוא תולדה ולא אב כדפרש"י אבות קרי להו להנך דכתיבי בקרא בהדי' אלא ע"כ מוכח דתולדותיהון כיוצא בהן.

7) על פי איזו הנחת יסוד מנחת קושית כוס היוצרות? (נ'זכר שוב ברש"י הראשון לה מסכת):

8) על פי זה איך הוא מוכיח מהשנה שכאורה לא שייכת כלל השאלה "תולדותיהן כיוצא בהן" או לא?

ח. נעיין עכשיו בתירוץ של כוס הישועות שם:

ויש לתרץ דרש"י ז"ל דפירש אבות קרי להנך כו' היינו לפי האמת דמסיק הגמרא דיש מהן כיוצא בהן וא"כ קשה לאיזה קרי אב ולאיזה קרי תולדה לכך פירש אבות קרי כו' אבל הבעל הבעיא חדא מגו תרתי קמבעיא ליה והכי פירושו תולדותיהון כיוצא בהן ולהנך קרי להו אבות דכתיבן באורייתא או לאו כיוצא בהן ולכך קרוין תולדות הואיל דקילי מאבות נינהו ודו"ק.

9) הסבר את התירוץ לה כוס היוצרות.

ט. לא נצא ידי חובה אם לא נעיין גם בפני יהושע ב"ע"א על הגמרא בד"ה "מדקתני אבות וכו'" ושם באמצע דבריו מ"כוונת הש"ס לא לעניין וכו':

דכוונת הש"ס לאו לענין הדין עדיין אלא היא גופיה מיבעי ליה שדקדק מלשון המשנה אבות מכלל דאיכא איזה תולדות וקא מיבעיא ליה איזה תולדות יש לנו להביא אם התולדות שהם שווים לאבות מצד המעלה ואם כן בוודאי נאמר שהם כיוצא בהם לדינא כמ"ש הר"י"ף והרא"ש וכן הוא בגמרא בהדיא דקאמר מ"ש קרן דכוונתו להזיק תולדה נמי וכן בכולהו או נאמר תולדותיהם לאו כיוצא בהן לפי שאין לנו להביא שום תולדה השוה להם מצד המעלה אלא פחותים מהם וא"כ גם לענין דינא לא יהיה כיוצא מאבות. ע"ז שייך שפיר גבי שבת תנן פ"י ששם כיוונו לתולדות השוה מצד המעלה לכך הם כיוצא בהם לכלל האבות וגבי טומאה כיוונו לתולדות שאינם שווים מצד המעלה אלא פחותים מהם דמכח האבות קאתי לכן אין דינם כיוצא בהם הכא מאי אם יש להם תולדות השוים להם או פחותים מהם וכו' כנ"ל ברור בסוגיית הש"ס.

10) איך הוא מסביר את האלת הש"ס בצניין אבות ותולדות?

י. נסיים עם דברי הפני יהושע מהמילים "ועפ"ז מיושב וכו'":

ועפ"ז מיושב מה שמקשין העולם דנפשוט ממתני' דתולדותיהם כיוצא בהן דאלת"ה למה הוצרך המשנה לפרש לא הרי דכדי שלא תקשה לכתוב חדא ונילף אידך ור"ל שאם לא יכתוב בתורה להדיא יהיה אותו דבר תולדה כמו שפירש"י וא"כ לא תהיה כיוצא בו אבל לפי מ"ש א"ש דלעולם נאמר תולדותיהן לא כיוצא בהם והיינו לפי שאינם שווים מצד מעלה כמו אבות וא"כ היא גופיה הוצרך המשנה לפרש לומר לא הרי שהאבות אינם שווים א' לחבירו מצד מעלה שאם היו שוין תקשי נכתוב חדא ונילף אידך דאף שיהיה תולדה תהיה כיוצא בה לכך קאמר לא הרי שאינם שוים והוצרכו לכתוב שלא יהיו תולדות דלאו כיוצא בהם ודו"ק ולפי הרא"ש כ"ש דלא קשיא מידי ודו"ק.

11) איך לפי דבריו מתורץ הקושי אפשר היה ללמוד ישר מן המשנה בצניין אבות ותולדות?

תשובות

- (1) משום שרואים חילוק בין מועד לתם נשאלת השאלה האם חילוק זה קיים גם בין אב לתולדה.
- (2) לא. משמע שמשום שבשבת תולדות כיוצא בהם ובטומאה לא, לכן ראוי לשאול גם בנזיקין.
- (3) אם לא היו מוצאים חילוק, לא הייתה ה"א לומר שהתולדות אינן כאבות (כלומר היינו אומרים שנזיקים דומים לשבת).
- (4) לא. רש"י פירש שהה"א היא מצד דמיון לשבת או לטומאה.
- (5) היינו מדמים בודאי לשבת ולא לטומאה אילולי החילוק שמצאנו בדינים של קרן.
- (6) אם הספק אינו האם דומים לשבת או לטומאה, למה הביאה הגמרא את ההשוואה לשבת או טומאה? ומתוך שיש צורך להביא ראיה שאב ותולדה יכולים להיות שונים בדין (כמו בטומאה) וגם יכולים להיות שווים בדין (כמו שבת).
- (7) לפי רש"י האבות אלו המזיקים הכתובים בפירוש בתורה והתולדות לא.
- (8) אילו דין התולדה היה שונה מדין האב, התנא היה צריך לומר שהסיבה שכל האבות כתובים בתורה היא כדי שנדע שדינים זהה. ומתוך שהתנא לא אמר כך משמע שדין תולדה הוא כדיו אב.
- (9) גופא בזה מתלבטת הגמרא האם אבות ותולדות זה הכתובים ו"הלא כתובים" דינים שווה, או שמא אב זה נזק עם דין מסוים והתולדה זה נזק הדומה לו והדין שונה. זאת אומרת אם מי שלא כתוב יכול להיות אב, אפשר ללמוד אחד מן השני מבלי שיכתבו אותו בתורה. ולכן אין ראיה שתולדות כיוצא בהן.
- (10) השאלה היא האם התולדות דומות לאבות בחשיבותן, ואם כן ברור שהן כמו בשבת דומות בדין, או שמא הן שונות בחשיבותן ולכן הם כמו טומאה שהן שונות בדין.
- (11) המשנה באה רק לומר שהאבות אינם שווים בחשיבותם, ולכן הייתה ה"א שהם שונים בדין. אם הם לא היו כתובים, היינו חושבים שהם תולדות, אך אין זה אמר שתמיד תולדות שווים לאבות אלא היינו חושבים שהאבות דומים זה לזה במעלה ולכן הם דומים בדין, אבל עדיין אין מידע על תולדות של כל אב האם הם שווים במעלה לאב או לא וממילא האם הם שווים בדין או לא.